

Scientific Bulletin of Namangan State University

Volume 1 | Issue 8

Article 39

9-10-2019

SOME CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF STUDYING THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL HERITAGE

Robathan Atabekova Karabaeva

Ferghana state University candidate of philosophy

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

 Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Karabaeva, Robathan Atabekova (2019) "SOME CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF STUDYING THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL HERITAGE," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 8 , Article 39.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss8/39>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

SOME CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF STUDYING THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL HERITAGE

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ МЕРОСНИ ЎРГАНИШНИНГ БАЪЗИ КОНЦЕПТУАЛ-МЕТОДОЛОГИК МУАММОЛАРИ

Карабаева Рохатхон Отабековна,
Фарғона давлат университети фалсафа фанлари номзоди

Аннотация: Мақолада тарихий-фалсафий меросни ўрганиш, уни тиклашдаги илмий ҳолислик, фалсафий жараён ривожланишининг тўғри назарий-услубий асосда ёритилиши, унинг асил мазмун-моҳиятини ҳаққоний тадқиқ ва таҳлил қилиш ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: тарихий-фалсафий мерос, фалсафий тафаккур, тарихийлик, мантиқийлик, илмий ҳолислик, онтологик, гносеологик, диалектик услуб, ижтимоий-фалсафий фикр.

НЕКОТОРЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОГО НАСЛЕДИЯ

Карабаева Рохатхон Отабековна,
Ферганский государственный университет кандидат философских наук

Аннотаци: В статье рассказывается об изучении историко-философского наследия, о научной объективности в его восстановлении, о правильном теоретико-методическом освещении развития философского процесса, подлинном исследовании и анализе его сущности и сути.

Ключевые слова: историко-философское наследие, философское мышление, историчность, логика, научная объективность, онтологический, гносеологический, диалектический стиль, социально-философское мышление .

SOME CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF STUDYING THE HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL HERITAGE

Karabaeva Robathan Atabekova,
Ferghana state University candidate of philosophy

Abstract . The article describes the study of historical and philosophical heritage, scientific objectivity in its restoration, the correct theoretical and methodological coverage of the development of the philosophical process, a genuine study and analysis of its essence and essence.

Key words: historical and philosophical heritage, philosophical thinking, historicity, logic, scientific objectivity, ontological, epistemological, dialectical style, social and philosophical thinking

Халқимизнинг бой маънавий меросини илмий ҳолислик асосида чуқурроқ ва ҳаққоний ўрганиш миллий ғуруримизни янада юксалтириш, ёшларни ватанпарвар, баркамол шахс этиб тарбиялашнинг асосий омилидир. Ўтмишда бир томонлама, ноҳолисона ўрганилган фалсафий ва ижтимоий-ахлоқий қадриятларимиз миллий ғоя туфайли ҳар томонлама ва ҳолис тарзда тадқиқ ва таҳлил этила бошланди. Фалсафий меросимизнинг нафақат назарий манбалари, шу билан бирга, тарихий

ҳақиқатнинг тикланиш жараёнларига ёндашишда илмий ҳолислик услублари татбиқ этила бошланди.

Тарихий-фалсафий ҳақиқатни тиклашда илмий ҳолислик, мантиқийлик услубларига риоя қилиш муҳим назарий-методологик аҳамиятга эгадир. Зеро, фалсафа тарихининг турли муаммоларини, ўтмишдаги фалсафий оқимлар, таълимотлар, мазҳаб ва диний ирфоний сулукларни, мураккаб фалсафий баҳсларни тўғри ва тушунарли талқин қилмасдан туриб, тарихий-фалсафий ҳақиқатни тиклаб бўлмайди. О.Файзуллаев ёзганидек, “бизнинг тарихий-фалсафий меросимиз ниҳоятда катта, ундан фойдаланишимиз керак. Ҳозирги замон жаҳон фалсафаси ютуқларидан баҳраманд бўлмоғимиз шарт. Бу иккала ютуқ бир-бири билан узвий боғлиқдир, уларни кўплаб файласуфлар авлоди яратган”[2, 13].

Маълумки, қадимдан то бизнинг давримизгача фалсафий фикр ва тушунчалар, онтологик ва гносеологик қарашлар тўғридан-тўғри тараққий этмасдан, балки қарама-қаршиликлар, зиддиятларга учраб ривожланиб келган. Борлиқ, олам, одам, билиш тўғрисидаги тасаввурлар вақт ва замон ўтиши билан ўзгариб борган, турли хил қарашлар миқдор ва сифат, қарама-қаршиликлар ва инкорни инкор, ворисийлик, изчиллик қонунлари асосида ривожланиб такомиллаша борган.

Фалсафий меросни ўрганишда тарихийлик ва мантиқийлик тамойиллари муҳим аҳамиятга эга. Улар фалсафий тушунчалар бўлиб, тарихий-фалсафий тараққиёт жараёнларининг муҳим хусусиятлари, воқеа, ҳодиса ва фикрларнинг мантиқий изчиллигини очиб беришга қаратилгандир. Тарихийлик фалсафий фикрларни таҳлил қилганда муайян даврдаги ижтимоий-иқтисодий ва маданий-маънавий шароитни ҳисобга олишни, шу даврнинг муҳим хусусиятларини, олдинги даврлардаги фалсафий тафаккурга нисбатан фарқли жиҳатларини назарда тутишни тақозо этади. Тарихийлик ва мантиқийлик усуллари бир-бири билан боғлиқ ва ўхшаш бўлиши билан бирга, уларнинг фарқли жиҳатлари ҳам мавжуд: “Тарихий тадқиқотнинг вазифаси у ёки бошқа ҳодисаларнинг конкрет шарт-шароитлари ва асосларини, уларнинг бир хил тарихий зарурий босқичлардан иккинчи хил тарихий зарурий босқичларга ўтишларининг тарихий изчиллигини очиб беришдан иборат. Мантиқий тадқиқотнинг вазифаси – системанинг алоҳида элементларининг ривожланган яхлитлик таркибида ўйнайдиган ролини очиб беришдан иборат[3, 471]. Хуллас, диалектик, тарихийлик ва мантиқийлик усуллари тарихий-фалсафий жараёнларни ҳолисона ва тарихий ҳақиқатни ўтмишда қандай бўлса, шундай очиб беришга ёрдам беради.

Ижтимоий-фалсафий фикр тарихи билан танишиш шундан далолат берадики, турли фалсафий ғоялар бир-бирини инкор қилган, бир тузумдан иккинчи тузумга ўтишда олдинги даврлардаги ижобий ғоялар кейингисига ўтган ва фалсафий фикрни шу тарзда бойитиб, ривожлантириб борган. Лекин бир даврдан иккинчи даврга фақат ижобий фалсафий қарашлар ўтган, дейиш ҳам тўғри бўлмайди, албатта, баъзи салбий ижтимоий фикрлар ҳам ўтиб келган. Улар тарихий-фалсафий фикр тараққиётига тўсқинлик қилган. Муҳаммад Ал-Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний ва бошқалар “Авесто”

китобидаги фалсафий ғоялар, қадимги юнон фалсафий фикрини танқидий ўрганиб, ўзгартирган, улар асосида ўз фалсафий таълимотларини яратганлар.

Тарихий-фалсафий ҳақиқатни тиклашда анализ ва синтез услуби ҳам муҳим рол ўйнайди. Анализ ва синтез бутунни қисмларга ажратиш ва бутунни қисмлардан бирлаштириш, деган маънони беради. Ушбу услуб муайян тарихий-фалсафий даврлардаги ижтимоий ҳодисалар ва турли фалсафий фикрларни туркумларга ажратишга, турли қарашларнинг орасидан муҳимини ажратиб олишга, бир-бирига қарама-қарши бўлган фалсафий ғоялар ва улар ўртасидаги алоқаларнинг қонуниятларини билишга қўмаклашади. Синтез фалсафа тарихидаги хилма-хил ғояларнинг муштарак томонларини бирлаштиради ва муайян хулосалар қилишга имкон беради. Хуллас, анализ бутуннинг унсурларини ва улар ўртасидаги алоқадорликни билишга қаратилган бўлса, синтез умумийлик ва айримлик, бирлик ва хилма-хилликни бир бутунга бирлаштиради.

Энди қиёслаш услубига келсак, у ижтимоий-фалсафий мероснинг турли муаммоларини ҳолисона тадқиқ қилишда, мутафаккирларнинг ижтимоий-фалсафий, сиёсий ва ахлоқий қарашларини қимматли, илғор ва ўз даври учун аҳамиятли томонларини очишга ёрдам беради. Қиёсий-тарихий услуб фалсафа тарихида муайян даврдаги фалсафий, социологик, ижтимоий-ахлоқий таълимотлар, қарашлар ва ғояларни бир-бирига солиштириш натижасида уларнинг бир-биридан фарқли ва муштарак жиҳатларини кўрсатиб беради. Буюк аллома Абу Райҳон Беруний ўз асарларида қиёсий услубни кенг қўллаган. У “Ҳиндистон” ва бошқа асарларида турли динларга ўз муносабатини билдирган, ҳиндлар ва мусулмонларнинг урф-одати, маросимлари, расм-русумларини фарқли ва ўхшашлик жиҳатларини кўрсатган ҳолда, зарарлиларини танқид қилган, кастачиликни қоралаган [4, 98-108].

Тарихийлик фалсафий генезис ва жараёнлар, уларнинг турли даврлардаги ўрнини белгилашда, воқеа ва ҳодисалар, иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар ҳамда уларнинг ворисийлиги, кетма-кетлиги, туб сабаблари ва оқибати қандай бўлишини тўғри англашда назарий-методологик асос бўлиб хизмат қилади. Бу услуб муайян даврдаги ҳукмдорларнинг сиёсий фаолияти, мамлакатни бошқариши, халқнинг аҳволи, турмуш тарзи, урф-одати ва уларнинг фалсафий таълимотлари, ғоя ва фикрларининг мутафаккирлар дунёқарашига таъсиридаги ўзига хос хусусиятларини, жамият қонунларини билишга ўргатади. Тарихийлик қадимдан то бизнинг даврамизгача фалсафий фикрларга яхлит ҳолда қарашни, фалсафий тараққиётнинг онтологик, гносеологик жиҳатлари, ривожланиш анъаналари, тарихда, ҳозирги ва кейинги замондаги аҳамияти ҳақида ҳолисона мулоҳаза ва таҳлил қилишни тақозо этади. Тарихийлик, юқоридагилардан ташқари, яна муайян даврдаги фалсафий таълимотларга конкрет ёндашишни, турли қарама-қарши фикрларни, зиддиятли жараёнларни ҳисобга олишни назарда тутди. У мутафаккирлар дунёқарашини тадқиқ қилганда, уларнинг ҳамма асарларини ўрганиб, асосланган хулосалар чиқаришни, фалсафа ривожига қўшган ҳиссасини аниқ кўрсатишни талаб қилади.

Бу жиҳатдан Ўрта Осиё халқлари фалсафий меросини ўрганишда уни жаҳон фалсафаси билан ўзаро боғлиқликда, бир-бирига таъсир қилган ҳолда тараққий

этанлигини ҳисобга олиш муҳимдир. Энг аввало, шуни таъкидлаш лозимки, Ўрта Осиё маданияти ва фалсафий фикри араб, Эрон, Шимолий Ҳиндистон ва бошқа мамлакатларнинг маданий ҳаёти билан чатишиб кетган. Уларнинг ижтимоий ва фалсафий тафаккурида ўхшаш ва муштарак ғоялар кўп. Бунинг сабаби уларнинг турмуш тарзи, дини, урф-одат ва маросимлари, расм-русумлари, умуман, тақдири бир-бирига яқинлигидадир.

Шуни таъкидлаш лозимки, илк ўрта асрларда Ўрта Осиё юнон фалсафасидан баҳраманд бўлди. Юнон мутафаккирлари Птолемей, Аристотель, Платон, Эпикур ва бошқаларнинг табиий-илмий ва фалсафий асарлари юнончадан араб тилига таржима қилинди. Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино уларни мутолаа қилиб шарҳлар битдилар, шу асосда ўзлари фалсафий таълимот ва илмий мактаблар яратдилар. Ҳатто янги даврда Ўрта Осиё мутафаккирларининг табиий-илмий ва фалсафий таълимотлари Оврупага кенг тарқалди, уларнинг асарлари инглиз, француз ва немис тилларига таржима қилинди, оқибат натижада Оврупа фалсафасининг ривожига кучли таъсир кўрсатди. Хуллас, Уйғониш даври деб аталган бу даврда қадимги юнон маданияти, фалсафаси Ўрта Осиё мутафаккирлари дунёқарашининг шаклланишида, шубҳасиз, ғоявий манба бўлиб хизмат қилди ва ворисийлик вазифасини ўтади, аммо, Ўрта Осиё ижтимоий-фалсафий фикрининг қўшни Шарқ мамлакатлари ҳамда араб фалсафаси билан муштараклиги ва ғоявий яқинлиги бу минтақа фалсафасининг ўзига хослиги бошқалардан фарқ қилувчи жиҳатлари мавжудлигини асло инкор қилмайди.

Ўрта аср Шарқ Уйғониш даврининг яна бир муҳим хусусиятини бу даврда маънавий-ахлоқий қадриятларга бўлган эътиборнинг кучайишида кўриш мумкин. Бу даврда яратилган асарларда инсон ва унинг энг яхши хислатлари тасвирланади, унинг яшашдан мақсади, пировард орзуси бахт-саодатга эришувдир, деб талқин қилинади.

Ўрта аср Ўрта Осиё фалсафасининг яна бир муҳим хусусияти, бизнингча, унинг ислом фалсафасининг вужудга келиши ва кенг тарқалиши билан боғлиқ ҳолда ривожланишида кўзга ташланади. Ўша давр мутафаккирлари фалсафий, ижтимоий, сиёсий ва ахлоқий масалаларга рационалистик нуқтаи назардан ёндашиш билан бирга уларга исломий қадриятлар ва шарият қонун-қоидалари асосида ёндашадилар.

Машҳур адиб Чингиз Айтматов таъкидлаганидек, айрим олимлар ўзларига маъқул келиб қолган баъзи тарихий ҳодиса ва воқеаларни осмонга кўтариб, маъқул келмаганларини пастга уриб юбордилар. “Яхшими-ёмонми, ҳар бир халқнинг ўз тарихи, ўтмиши бор. Шу боис инсониятдан ёмон томонларни яшириб, фақат яхши томонларини кўз-кўзлаб, ўз тарихини ҳар хил бўёқ-безаклар билан жимжимадор қилиб, уни бир-бирига мос келмайдиган матоҳлар билан ямаб-ясаб ўтириш кечириб бўлмайдиган ҳолдир” [5, 36].

Бу фикрлар фалсафа тарихига ҳам бевосита тааллуқдир. Ўтмишдаги фалсафий фикр ва ғояларнинг фақат ижобий томонлари ҳақида сўз юритиб, унинг салбий жиҳатларини четлаб ўтиш фалсафий фикрларни бир ёқлама талқин қилишга, тарихийлик тамойилининг қўпол бузилишига олиб келади. Шундай қилиб, биринчидан тарихий-фалсафий жараёнларнинг моҳият-мазмунини

ҳаққоний тавсифлаш, уларга илмий-методологик жиҳатдан тўғри ёндашиш биринчидан, фалсафий меросни бутун мураккаблиги билан ҳолисона ва тўла илмий асосда тасаввур қилишга ёрдам беради.

Иккинчидан, ўтмишдаги салбий ва реакцион фикр ва ғояларни ўрганиш ва ҳисобга олиш бутунги кунда уларни такрорламасликка, улардан чуқур ва асосланган ҳулосалар чиқаришга даъват этади. Айниқса, ўтмишдаги вайронкорлик ва бузғунчилик ғоялари, сиёсий парокандалик ҳақидаги фикрлардан сабоқ олиш, маънавий-маърифий ва таълим-тарбия ишларида улардан танқидий фойдаланиш ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан муҳим аҳамиятга моликдир.

Учинчидан, тарихий-фалсафий ҳақиқат жараёнлари кишилик тарихий тараққиётининг умумий ва хусусий қонуниятларини уйғунлаштириб, ижтимоий борлик ҳақида яхлит ҳулоса чиқаришига хизмат қилади.

Тўртинчидан, шахснинг маънавий ривожланишида миллий омиллар, умумбашарий тамойилларнинг ўзаро тарбиявий таъсирини кучайтиради.

Ҳулоса қилиб айтиш лозимки, салафларнинг бой фалсафий қарашларини, уларнинг замонлар оша бизгача етиб келган қимматли фикрларини ҳаққоний таҳлил қилмасдан туриб, тарихий-фалсафий ҳақиқатни ва тарихий хотирани тиклаб бўлмайди, буларсиз ёш авлод онгини ўстириш ва ўтмишга нисбатан миллий ғурурини ошириш мумкин эмас. Республикамиз Президенти Ш.М.Мирзиёев алоҳида таъкидлаганидек, “Ўзбек халқининг неча минг йиллик тарихида қандай мураккаб даврлар, оғир синовлар бўлганини барчамиз яхши биламиз. Биз аждодларимизнинг ёрқин хотирасини асраб-авайлаб, қалбимизда, юрагимизда абадий сақлаймиз”[1, 5]. Бу эса халқимизнинг бой маънавий меросини илмий ҳолислик асосида, чуқур ва ҳаққоний тадқиқ этиш зарурлигини тақозо этади.

References:

1. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Fayzullaev O. Falsafa va fanlar metodologiyasi. - Toshkent: Falsafa va huquq, 2000.
3. Filosofiya lug'ati. –Toshkent: O'zbekiston, 1976.
4. Ashrafyan K.Z. Beruni o kastax Indii //Beruni i gumanitarnie nauki. - Tashkent: Fan ,1972.
5. CHingiz Aytmatov, Muxtor SHoxonov. CHo'qqida qolgan ovchining ohi-zori. - Toshkent: SHarq, 1998.